

פגיעה בעניים: המחירים מזנקים - בעוד שכר העובדים החלשים צומח לאט

השכר הממוצע בישראל עלה בשנתיים האחרונות ב-7%, והמחירים טיפו ב-2% בלבד ■ המשמעות אמורה להיות עלייה ריאלית בשכר - אך לא כל העובדים השתתפו בחגיגה ■ בעוד השכר בהיי-טק עלה בקרוב ל-6%, שכרם של עובדים חלשים עלה בפחות מחצי מכך

נתי טוקר, נתנאל גאמס 02.02.2022 05:40

ההתייקרות הצפויה במחירי המזון ומוצרי הצריכה מעוררת סערה ציבורית, ומוציאה מהפוליטיקאים אמירות חריפות ואיומים. יוקר המחיה המקומי יחסית לעולם נובע משלל סיבות, בהן הריכוזיות במשק, חסמי יבוא ומעורבות ממשלתית גבוהה — סוגיות שפוליטיקאים הזניחו במשך שנים.

ואולם הדיון על עליות המחירים אינו יכול להיות מנותק מהצד השני במשוואה — ההכנסה של האזרחים. יש קשר הדוק בין רמות השכר לבין אינפלציה, והן משפיעות זו על זו. כאשר השכר עולה האינפלציה גואה, ובהתאם, כשהאינפלציה עולה גוברות הדרישות להעלאות שכר.

בפועל, ההכנסה הכלכלית של האזרחים (ללא העברות ממשלתיות וקצבאות) שומרת על קצב גידול נאה בשנתיים האחרונות — יותר מהאינפלציה. כך, השכר הממוצע במשק עלה ב-7.3% בין אוקטובר 2019 לאוקטובר 2021 (הנתון האחרון עד כה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המבוסס על נתוני הביטוח הלאומי).

וכמה עלו מנגד המחירים בישראל באותה תקופה? ב-2020, שנת המשבר הגדול, המחירים ירדו ב-0.7%. ב-2021, האינפלציה הגיעה ל-2.8% — קרוב לקצה העליון של טווח היעד של בנק ישראל. אם מחברים את נתוני האינפלציה של השנתיים האלה, עולה כי המחירים צמחו בכ-2.1%. זהו נתון נמוך משמעותית מהאינפלציה החדה במדינות אחרות, ששברה שיאים של עשרות שנים, אך אלה עדיין עליות מחירים שכואבות בכיס. וכעת, הן מתעצמות עם ההכרזות של יצרניות המזון על עליית מחירים נוספת.

ההשוואה בין האינפלציה לבין השכר מעמידה את עליות המחירים במשק בזווית מעט שונה. אם השכר עלה ב-7% והאינפלציה היתה 2% — נרשמה במשק עליית שכר ריאלית של 5% בשנתיים. בכיסם של האזרחים יש לכאורה יותר כסף, שמפצה על עליות המחירים — ואף משאיר עודף.

למרות זאת, יש כמה סיבות נוספות שעשויות להצדיק בכל זאת את גל המחאה הנוכחי.

השכר עלה? לא בטוח

הצגה של נתוני השכר הממוצע בישראל חייבת להיות מסויגת מעט. במהלך המשבר נרשמה אנומליה בנתוני השכר הממוצע, שזינקו לפתע בשל היקף נרחב של פיטורי עובדים חלשים. הגידול בתעסוקה בשל התאוששות שוק העבודה בחודשים האחרונים, אמור הית לתקן את העיוות. ואכן, בחודשים האחרונים השכר הממוצע במגמת ירידה, והגיע ל-11,277 שקל בחודש באוקטובר 2021.

מגמת הירידה בשכר הממוצע בחודשים האחרונים היא חדה, ובשלב זה לא ברור אם היא תימשך (הלמ"ס תפרסם ביום חמישי הקרוב את נתוני השכר הממוצע לנובמבר). כך או כך, הביקוש הגבוה לעובדים במשק והשיא במספר המשרות הפנויות — יותר מ-140 אלף — אמורים ליצור לחצים על השכר. לחצים אלה הביאו, ככל הנראה, לעלייה בשכר הממוצע גם בחודשים האחרונים, בוודאי בענפים שבהם הביקוש לעובדים גבוה.

"חזרנו כבר באוקטובר לתמהיל תעסוקה סביר, כמעט תעסוקה מלאה", סבור הכלכלן הראשי של לידר השקעות, יונתן כץ. לגישתו, אין סיבה להיבהל מעליות המחירים הנוכחיות. "קצב עליית השכר השנתי הוא 3.2%, יותר מהאינפלציה השנה. עליות המחירים כעת הן די טבעיות. הן מגיעות אחרי משבר ארוך שבמהלכו היתה אף דפלציה (ירידת מחירים) של 0.7% ב-2021 הכל התפוצץ, הביקוש הכבוש יצר אינפלציה של 2.8%. אבל לא נכון להסתכל רק על שנה אחת. חייבים להסתכל על השנתיים האלה כמקשה אחת, ובפועל, השכר במהלכן עלה באופן חד יותר מהמחירים".

החלשים הרוויחו פחות

כל עוד השכר והאינפלציה עולים באופן מאוזן לכולם, המצב עשוי להיות חיובי עבור כולם. אלא שעליית השכר הממוצע במשק בשנתיים האחרונות לא היתה אחידה בכל הענפים. ניתוח של ענפי המשק לפי מדרגות השכר, מגלה כי דווקא העובדים החלשים יותר, המרוויחים שכר נמוך יחסית, זכו ליהנות פחות מהחגיגה.

כך, העובדים בתחום שירותי האוכל והאירוח, שמרוויחים שכר ממוצע של 5,160 שקל בחודש, ועובדי המסחר, שמרוויחים 9,209 שקל בחודש, רשמו קצב עליית שכר נמוך יותר — של 2.8% ו-2.6%, בהתאמה. גם השכר של עובדי מערכת החינוך, שמגיע בממוצע ל-8,315 שקל בחודש, רשם קצב גידול שנתי נמוך יחסית, של 2.7% בלבד.

ומי הרוויח יותר? העובדים החזקים. כך למשל, עובדי תחום המידע והתקשורת, שמכיל בתוכו חלק מעובדי ההייטק, רשמו קצב גידול שנתי של 5.9% בשכר, והגיעו לממוצע של 22 אלף שקל בחודש. עובדים בסיווגים נוספים שמרוויחים שכר גבוה, למשל נותני "שירותים מקצועיים, מדעיים וטכניים", משכו גם הם את הממוצע כלפי מעלה. מלבד זאת, יש כמה חריגים — למשל שכר עובדי ענף הבינוי שזינק בכמעט 6% בשנה, ומנגד עובדי השירותים הפיננסיים ששכרם עלה רק ב-2.9% בשנה.

הפער בין עליות השכר להתייקרות במשק מחריף את בעיית האי־שוויון. המחירים עולים עבור כולם בצורה שווה, אך אלה שתוספת השכר שלהם נמוכה יותר, מתקשים יותר לממן את עליות המחירים. מנגד, העובדים החזקים יותר מצליחים גם להגדיל את הכנסתם בשיעור חד יותר.

ההוצאות שעליהן המדד מדלג

מדד המחירים לצרכן נקבע לפני סקר הוצאות משקי הבית של הלמ"ס שנעשה ב-2018. באמצעות הסקר הזה נבנה סל התצרוכת המשפחתית, ונבחנת בכל חודש עליית המחירים שלו. אלא שסל התצרוכת שונה משמעותית בין העשירונים השונים.

בקרב העשירונים הנמוכים, חלק משמעותי יותר מההוצאה מופנה לתחומים שבהם נרשמו עליות מחירים חדות. כך ההוצאה על מזון, כולל פירות וירקות, היא 23% מההוצאה של משק בית מהעשירון העני ביותר, והיא הולכת ומתכווצת (באופן יחסי להוצאה הכוללת), עד ל-14% מההוצאה של העשירון העשיר ביותר.

המשמעות היא שהעלייה של מוצרי המזון משפיעה באופן ממוקד יותר על העשירונים הנמוכים, משום שהמזון מהווה חלק ניכר יותר מהתצרוכת הכוללת שלהם. מוצרי המזון הם גם מוצרים בעלי ביקוש קשיח יחסית, וקשה יותר להפחית את צריכתם כאשר הם מתייקרים.

סעיף נוסף שמהווה נתח נכבד יותר בהוצאה של העשירונים הוא דיור. 27% מההוצאה של משק מהעשירון התחתון היא על דיור, לעומת 23% מההוצאה של משק בית מהעשירון העליון. סעיף הדיור הוא אחד המשמעותיים ביותר בנוגע לעלייה ביוקר המחיה, לאחר שזינק ביותר מ-10% בשנה האחרונה. ואולם סעיף זה כלל לא נכלל בהצגת מדד המחירים לצרכן, שמשקף את ההוצאה השוטפת ולא רכישת נכסים.

העליות הן רק קדימון

"יש קשר הדוק בין עליות שכר לעליות מחירים. מקבלי החלטות מקרו כלכליים כמו בנק ישראל, חוששים תמיד ממעגל קסמים שבו עליות השכר מביאות לעליות מחירים, שמביאות לעליות שכר - וכן הלאה", אומר ערן ישיב, פרופ' לכלכלה מאוניברסיטת תל אביב. "זהו אחד המנגנונים הקלאסיים לאינפלציה, שיכולה לחרוג מהרצוי. יכול מאוד להיות שתופעה כזאת מתרחשת עכשיו לא רק בישראל, אלא בכל המערב, ובאופן חמור יותר בארה"ב ובבריטניה, שם גם עליית השכר וגם האינפלציה גבוהות יותר מבישראל".

לדבריו, "כל עוד המספרים יהיו כפי שהם כרגע, כשעליית השכר הנומינלי מפצה על עליית המחירים, המצב בסדר. ואולם, שום דבר לא מבטיח שזה יישאר ככה. כשנוצר מעגל הקסמים הזה, לפעמים השכר עולה בקצב מהיר יותר מהמחירים, ולפעמים ההפך. יכול מאוד להיות שהשכר לא יעמוד בקצב".

לדברי ישיב, השאלה שצריך לשאול היא מה גורם לכל זה. "אחרי תקופה ארוכה של אינפלציה נמוכה בישראל ובעולם, השאלה הגדולה היא מה יהיה עכשיו. הנסיבות הברורות הן כמובן משבר הקורונה. האינפלציה שאנחנו רואים כעת נובעת בעיקר מבעיות בצד ההיצע, שבעקבותיהן מעלים מחירים כדי לעמוד בביקוש. במקביל, הביקוש לעובדים גבוה מההיצע", הוא מסביר. "מדדי המשרות הפנויות

בהרבה מדינות רושמים שיאים. יש ביקוש גבוה לעובדים. טבעי שזה יביא לעלויות שכר, ומשם עלולה להיווצר הספירלה של עלויות המחירים ועלויות נוספות בשכר".

עוד אומר ישיב כי "החשש הגדול בשווקים הפיננסיים, שנפלו בינואר, הוא מזה שהבנקים המרכזיים יאבדו שליטה — כי הם התעכבו מאוד בהעלאת הריבית. השווקים רואים שיש עלויות שכר ובעיות בשרשרת האספקה, שמביאות לעלויות מחירים, ונבהלים שהבנקים המרכזיים איחרו את המועד להעלות את הריבית".

מי צריך לשאת באחריות?

מבט קדימה חייב גם להתמקד במדיניות המוניטרית של בנק ישראל — שכל החלטה שלו עשויה להשפיע באופן ישיר על רמות המחירים במשק. "אחת הסיבות המרכזיות לאינפלציה בחודשים האחרונים היא התייקרותם של חומרי הגלם בכל העולם והבעיות בשרשרת האספקה. ההיצע לא הדביק את הביקוש. הביקוש בארה"ב זינק בעיקר בגלל המדיניות המוניטרית והפיסקלית", אומר ד"ר מיכאל שראל, ראש פורום קהלת ולשעבר הכלכלן הראשי במשרד האוצר.

לדבריו, "התמריצים לעסקים ולמשקי בית בארה"ב, יחד עם ההרחבה הכמותית, היתה בדיעבד מוגזמת ביותר. יש דבר כזה הרחבה גדולה מדי, וזה בדיוק מה שקרה. כמות אדירה של כסף הוזרמה לצרכנים ולמשקי הבית, ופתאום יש להם עודף של חסכונות. כסף שעכשיו מתסתובב בשוק, כי הבנק הפדרלי הזרים טריליוני דולרים. האזרחים מחפשים עכשיו לקנות סחורה, אבל אין מספיק סחורה. ההרחבה הגדילה את הביקוש לחומרי גלם ולאנויות להובלת סחורות, אך אין מספיק ספינות כדי להוביל את כל המוצרים מסין לארה"ב. לכן גם מחיר ההובלה הימית עלה".

המדיניות העתידית של בנק ישראל לגבי צמצום כמותי או הורדת הריבית תשפיע על רמות המחירים, אבל לא בטוח שזהו הפתרון המבוקש כרגע. שראל סבור שהממשלה צריכה לבצע צעדים לטווח ארוך — לשחרר חסמי יבוא, ליצור יותר תחרות, להסיר רגולציה גם על יבוא וגם על העסקת עובדים. "נראה לי קצת מגוחך לפנות ישירות לחברות, כפי שעשו ליברמן וברביבאי. אבל אולי זה יעזור, אני לא מכיר מחקרים שבדקו עד כמה הצעד הזה אפקטיבי. מה שכן, פיקוח מחירים זה דבר הרסני. להטיל פיקוח מחירים בשוק שהוא תחרותי ומתפקד, ולא מונופוליסטי, רק בגלל שהציבור והתקשורת לא אוהבים את זה שיש עלויות מחירים, זה צעד הרסני שיביא לנזקים ארוכי טווח", אומר שראל.

מנגד, ישיב סבור כי במקרים מסוימים יש להחריף את המעורבות הממשלתית. "בשגרה יש פיקוח על מונופולים, על ידי רשות התחרות. כשיש מבנה שוק שאין בו תחרות משוכללת, מקובל להפעיל סוג של רגולציה, כמו רשות התחרות", הוא אומר. "אקטיביות רגולטורית אולי נדרשת עכשיו, כשאנחנו עומדים בפני מצב שבו פירמות שיכולות לעשות את זה פשוט מעלות מחירים בצורה דרסטית. אם יש העלאת מחירים שחורגת מהשגרה, אז נדרשת התערבות רגולטורית משמעותית יותר. נדרשת עכשיו תשומת לב מיוחדת להתנהגות של חברות בשווקים שאינם תחרותיים דיים".